

Icke legitima arbetsuppgifter – ett perspektiv för studier av stress i professionellt arbete?

Gunnar Aronsson
 Psykologiska institutionen
 Stockholms universitet
 Vårmöte 22 april 2015
 Stockholm

Icke – legitima arbetsuppgifter ett begrepp för stressanalys i professionellt arbete?

Distinktion mellan uppgifter som är centrala och perifera i yrkesrollen eller den professionella rollen.

Huvuduppgifter och sidoupgifter för den enskilde men även för organisationen

Uppdraget eller arbetsåtagandet kontra utförande av den enskilda arbetsuppgiften

Oskäligen uppgifter (unreasonable task)

Måste du utföra arbetsuppgifter som du menar ...
... borde göras av någon annan?
... kräver mer av dig än vad som är rimligt?
... försätter dig i obehagliga situationer?
... att det är orättvist att de hamnat hos dig?

(alpha = -.78)

Professionellt arbete – några utgångsantaganden med konsekvenser engagemang, ledning och motivation

- Stark inre motivation
- Långtidsutbildade personer har oftast en **stark inre motivation** som drivkraft för sitt arbete. Man är starkt identifierad med sitt yrke, sin yrkesskicklighet och sina prestationer.
- Den professionelle kan vara **mera trogen** sin profession och än den organisation han eller hon tillhör. Professionens interna kriterier avgör vad som är kvalitet
- Arbetande i vård, skola etc är ständigt **utsatta för granskning**
- Professionellt arbete är gränslöst i meningen att det alltid kan **göras bättre än bra.**

Onödigen arbetsuppgifter

Har du arbetsuppgifter som du undrar över om de ...
... egentligen alls behöver göras?
... är vettiga och meningsfulla?
... alls borde finnas (eller kunde göras med mindre ansträngning) om saker och ting var annorlunda organiserade?
... alls borde finnas (eller kunde göras med mindre ansträngning) om vissa andra gjorde färre misstag?
... existerar bara för att vissa personer kräver att ha det på just det här sättet?

(alpha = -.87)

Stress som anfall (offence) på självet? Stress as Offence to Self - SOS

Identitetshotande stressorer

Sociala stressorer särskilt viktiga därför att de involverar brist på rättvisa, brist på respekt, öppna eller indirekta attacker förlöjligande, nedsättande, föringande.

Mobbing stark social stressor.

How many people are in your work environment who do help you in a difficult situation, but...

- ... combine this with reproaches
- ... support you reluctantly
- ... expect infinite thankfulness
- ... do not support in a way that is matter-of-factly
- ... do so with a reproachful tone or gaze
- ... indicate that you should have dealt with the problem yourself

Är icke-legitima uppgift-begreppet ett unikt begrepp?

Stress teori - Icke- legitima uppgifter är en stressor

Klassiska uppgiftsrelaterade stressorer refererar inte till legitimitet. Måten fokuserar på intensitet/hur mycket (t ex tidspress) och på hur ofta/frekvens men inte på om uppgifterna ligger inom ramen för vad som kan förväntas från den anställde.

I legitimitetsperspektivet ligger att samma uppgift kan vara legitim för en yrkesgrupp (städare) men illegitim för en annan (sköterskor).

Icke-legitima uppgifter –relaterade begrepp

Rollkonfliktbegreppet har likheter. Ett av flera underbegrepp är **intra-roll konflikt (person-roll konflikt)** som har två aspekter 1) konflikt mellan personens värderingar och det definierade rollbeteendet, 2) konflikt mellan tid, resurser och kapacitet hos personen

Utomrolls-beteende (extra-role behavior)

Refererar till generella beteenden med positivt klang: committment, hjälpsamhet etc initierat av personen själv. Utomrolls-beteende blir till icke-legitima uppgifter om individen beordras.

Rättviseteorier och rättviseperspektiv

Teorier som har fokus på fördelning av resurser som belöningar av olika slag och rättvisa: proceduriell, informations, distributiv, interaktiv rättvisa

Psykologiska kontrakt

Icke-legitima uppgifter kan ses som kontraktsbrott – men psykologiska kontrakt refererar till upplevda löften från en organisation ofta gällande karriär - inte överträdelse av professionella rollförväntningar



Figur 1: Illustration af SOS-perspektivet. Bearbejdnig af figur af Tage Søndergaard Kristensen. Figuren er udarbejdet på basis af (Semmer m.fl. 2007).

KLINIK & VETENSKAP ORIGINALSTUDIÉ

Onödiga och oskäliga arbetsuppgifter bland läkare

Samband mellan illegitima arbetsuppgifter och stress kartlagt i enkätstudie

GENNA ARONSSON, professor i arbets- och organisationspsykologi, psykologiska institutionen, Stockholms universitet.
ANNIKA HÄRENSTAM, professor i arbetsvetenskap, institutionen för sociologi och arbetsvetenskap, Göteborgs universitet.
EVIL REIERØD, docent i arbetsvetenskap.

I Arbetsmiljöverkets och SChs studier har läkare identifierats som en yrkesgrupp med arbetsmiljöproblem [1, 2]. I Arbetsmiljöverkets rapport om negativ stress i arbetet var läkare en av de yrkesgrupper där det var vanligast med arbetsrelaterad hög anspändning [3]. I samma riktning pekar även andra svenska och internationella studier [4-6] liksom en nyligen publicerad studie [7] där resultatet visade klara förändringar när två av arbetsmiljöns nyckelområden, stöd och återkoppling, jämfördes 1992 och 2000. Förutövare framkom bl.a. en kraftig minskning av andelen läkare som rapporterar att de har verksamhets-, samordnings- eller personalkrav.

Fokus på läkaryrket som profession
I följande artikel har vi valt att rikta blicken på läkaryrket som profession.

rens kärna kan vara ett bot med identitet och självvärdering. När individen tilldelas uppgifter som inte är förenliga med den professionella rollen kan denna bli starka stressorer just genom brist på identitet och individens själv [8]. Att bevaka självkänslan i meningens att ha en positiv värdering av sig själv och att även andra värderar en positivt betraktas som ett fundamentalt mänskligt behov.

Två kategorier av illegitima uppgifter
Teorin pekar ut två kategorier av illegitima uppgifter. En typ kallas onödiga uppgifter, vilket bl.a. står för uppgifter som man uppfattar inte alla behöver göra eller inte skulle behöva göras om saker, organisationens anordnande. En andra typ kallas oskäliga uppgifter, vilket står för uppgifter som ligger utanför individens aktuella yrkesroll och som egentligen ska göras av någon annan.

För ett kontrollperspektiv [9] skulle man kunna se begreppet av illegitima uppgifter som en följd av låg kontroll i arbetsmiljön. Denna stressor och denna psykologiska mekanism – illegitima uppgifter som ett angrepp på individens själv – har dock inte varit en del av kontrollperspektivet utan ingår en ny tolkningsmodell för att förstå och analysera stress.

Index anspänd (4-gradig skala inte alls –nästan jämt)

- har dagar då jag känner mig uppvarvad hela tiden
- har dagar på gränsen till vad jag klarar av
- svårt att slappna av på fritiden
- spänd
- oroande tankar
- rastlös

Index Utmattnig (7-gradig skala varje dag –aldrig)

- känslomässigt tömd av arbetet
- helt slut när arbetsdagen är över
- trött på morgonen
- påfrestande att arbeta en hel dag
- känner mig utbränd

http://www.lakartidningen.se/store/articlepdf/1/18932/LK11248s2216_2219.pdf

Tabell 1. Relativ risk (RR) med olika aspekter av anspänning och utmattning som beroende variabler. RR och 95% konfidensintervall (KI) presenteras med gruppen med låg nivå av onödiga resp oskäliga uppgifter som referenskategori.

Index Onödiga arbetsuppgifter	Låg nivå		Mellangrupp		Hög nivå	
	RR	RR	KI	RR	KI	
Anspänning	1	1.25	0.96-1.62	2.24	1.72-2.93	
Utmattning	1	1.54	1.14-2.08	2.64	1.96-3.55	
Index Oskäliga arbetsuppgifter						
Anspänning	1	2.44	1.73-3.45	5.16	3.66-7.29	
Utmattning	1	2.23	1.52-3.28	5.24	3.61-7.62	

Källa: Aronsson, Bejerot & Härenstam. Onödiga och oskäliga Arbetsuppgifter bland läkare. Läkartidningen nr 48, 2012. .

Tabell 2. Samband mellan oskäliga uppgifter (tre nivåer) och olika slag av psykologiska självskattningar (varje dag/flera gånger per vecka) χ^2 -test.

Upplevelser i och av arbetet	Låg (n=385)	Medel (n=837)	Hög (n=295)	p	Total (n=1507-1525)
Utmattning: Andel som svarat "Ja varje dag/flera ggr i veckan"					
Känslomässigt tömd av arbetet	12	25	51	<0,000	
Helt slut när arbetsdagen är över	17	31	55	<0,000	
Trott på morgonen	16	32	48	<0,000	
Påfrestande att arbeta en hel dag	8	11	33	<0,000	
Känner sig utbränd	2	4	11	<0,000	
Anspänning: Andel som svarat "Ganska ofta/nåstan jämt"					
Känner mig uppvarvad hela tiden	13	20	38	<0,000	
Har dagar på gränsen till vad jag klarar av	7	16	37	<0,000	
Svårt slappna av på fritiden	7	20	41	<0,000	
Sjålad	8	21	39	<0,000	
Oroande tankar	9	16	33	<0,000	
Rastlös	8	17	28	<0,000	

Källa: Aronsson, Bejerot Härenstam: Onödiga och oskäliga arbetsuppgifter bland läkare. Läkartidningen 48 2012
http://www.lakartidningen.se/store/articelpdf/1/1/8932/LKT1248s2216_2219.pdf

Tabell 1. Oskäliga arbetsuppgifter och sjukfrånvaro/sjuknärvaro. Procentuell andel de senaste 12 månaderna. Pearson Chi-square

Index Oskäliga arbetsuppgifter	Låg nivå	Medel nivå	Hög nivå	Totalt	p
3 gånger eller mer hemma pga sjukdom	10	11	14	12	.02
Mer än en vecka hemma pga sjukdom	15	19	21	18	n.s
3 gånger eller mer sjuknärvarande	14	22	41	24	.000
Tagit semester eller kompliktigt istället för sjukfrånvaro	22	25	34	26	.000
Arbetar mer än 40 timmar/veckan	14	18	20	17	.002

Tabell 3. Oskäliga arbetsuppgifter och erfarenheter av organisationsförändringar generellt och för egen del de senaste åren samt bedömning av egen framtid i yrket . Procentuella fördelningar.

Index Oskäliga arbetsuppgifter	Låg nivå	Medel nivå	Hög nivå	Totalt	p
Samlade erfarenheten av organisationsförändringars påverkan på effektiviteten (Minskat något eller minskat väsentligt)	37	41	45	41	.02
Personliga erfarenheter av organisationsförändringarna (mycket eller ganska negativa)	44	52	62	53	.000
Knappast eller kanske inte kvar i yrket om två år pga av hälsoskäl	10	12	25	14	.000

Tabell 2. Oskäliga arbetsuppgifter, kunskapsanvändning och organisatoriska förutsättningar för arbetet. Procentuella andelar.

Index Oskäliga arbetsuppgifter	Låg nivå	Medel nivå	Hög nivå	Totalt	p
Får använda sin högsta kompetens <i>hela eller större delen av arbetstiden</i>	62	52	42	53	.000
<i>Får inte alls eller i låg grad</i> gehör för synpunkter på arbetsvillkoren	25	47	68	46	.000
Svårt att få den ro och avskildhet som behövs för att utföra vissa arbetsuppgifter (<i>Ja, oftast</i>)	4	13	37	15	.000
Jag finns i en organisation där goda resultat och ansträngningar leder till ökade resurser (<i>Stämmer inte alls</i>)	40	50	63	50	.000
På arbetsplatsen råder inställningen att vi är utbytbara (<i>stämmer helt, stämmer ganska bra</i>)	27	37	52	38	.000
Seniora läkares kunskaper beaktas inte i planeringen av arbetet (<i>Nej</i>)	15	21	42	24	.000

- Hur uppstår illegitima arbetsuppgifter?

- Frågan inte så väl beforskad men central ur praktisk synpunkt för att förebygga stress, utmattning och anspänning i professionellt arbete.
- Så långt vi förstår så är det inga tydliga enstaka beslut i organisationen som skapar de illegitima arbetsuppgifterna – snarare en mängd mindre uppgifter som kommer till gradvis.
- Flertalet av dessa nya uppgifter är var för sig motiverade och har ett gott syfte varför det är svårt att avvisa dem

Förändringar i administrativt arbete – allmänna trender

- **Snabbare, fler krav ?**

IT och nya styrmodeller

- **Omfördelning mellan yrkesgrupper?**

Färre administratörer – mer administration

- **”Amatörisering” och professionalisering samtidigt?**